

УДК 378.355.58 (075.8)

Т. О. СУСЛОВ,

*ад'юнкт Національної академії Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький*

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-ЕКОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ-ПРИКОРДОННИКІВ

У статті представлено результати аналізу наукових праць щодо психолого-педагогічного забезпечення навчально-виховного процесу у вищих військових навчальних закладах та на їх основі запропоновано власний підхід до формування професійно-екологічної готовності майбутніх офіцерів-прикордонників.

Ключові слова: *майбутні офіцери-прикордонники, психолого-педагогічне забезпечення, професійно-екологічна готовність, формування.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Стратегічною метою освіти повинен бути екологічний світогляд, основу якого складають екологічна відповідальність, мислення, культура та свідомість. Така мета стає тотожною цінностям – світовим та життєвим. Тактичною метою можна вважати формування духовних потреб взаємодії людини та природи. Сучасна екологічна освіта спрямована на майбутнє з опорою на ідеї спільної (взаємозалежної) еволюції природи і суспільства через формування екологічно освіченої особистості та створення умов для її розвитку.

Вирішення завдань удосконалення екологічної підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників до природоохоронної діяльності можна досягти за умови врахування специфіки професійної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення даної проблеми та на які опирається автор. Результати аналізу останніх досліджень показують, що проблемі підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників присвячено наукові роботи М. О. Мацішина [1], І. А. Новака [2], І. М. Почекаліна та В. В. Райка [3], С. В. Сінкевича [4] та ін. Окремі науково-педагогічні аспекти професійно-екологічної підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників було викладено у праці Г. П. Бліннікова, Л. С. Дацюк, В. М. Шевчук [5] та організаційно-нормативні – у роботі А. А. Бевза, С. В. Сінкевича, В. І. Шендрика, В. П. Штангрета [6].

Проте, поза увагою науковців залишається психолого-педагогічне забезпечення формування професійно-екологічної готовності майбутніх офіцерів-прикордонників.

Мета роботи – охарактеризувати психолого-педагогічне забезпечення формування професійно-екологічної готовності майбутніх офіцерів-прикордонників.

Виклад основного матеріалу дослідження. Усвідомлення себе і природи як суперечливої єдності є абсолютно необхідною передумовою для вироблення таких узагальнених принципів і моделей поведінки та діяльності особистості в природі, які, з одного боку, реалізують духовні та фізичні потреби людини, з іншого – не допускають спричинення шкоди навколишньому середовищу. Професійно-екологічна готовність – це інтерактивна, морально-екологічна якість майбутніх офіцерів-прикордонників, що виявляється насамперед в адекватному, тобто відповідальному ставленні до природи і містить всі основні ознаки таких категорій, як чуйність, ощадливість, дбайливість тощо, але в той же час істотно відрізняється від названих якостей більш високим рівнем узагальненості, а також деякими змістовними, у тому числі правовими, аспектами. У цілісній структурі особистості зазначена категорія виконує ту найважливішу функцію, яка пов'язана з регулюванням складних і неоднозначних відносин людини з навколишнім соціоприродним середовищем. Нашими дослідженнями встановлено, що структура професійно-екологічної готовності розкривається взаємодією мотиваційно-ціннісного, змістовно-операційного (процесуального) і оцінювально-результата-

тивного компонентів, стрижневим серед яких є мотиваційно-ціннісний [4]. Зазначений компонент визначається наявністю соціально-значущих мотивів ставлення особистості до природи, розумінням різнобічної (універсальної) цінності природи, виявом інтересу до питань екології та сучасних екологічних проблем, позитивною емоційною установкою на природоохоронну діяльність та ін. Змістовно-операційний компонент характеризується глибиною і систематичністю екологічних та морально-екологічних знань, сформованістю природоохоронних умінь і навичок, дотриманням правил поведінки і діяльності в природі, виявом активності та ініціативності у процесі природоохоронної діяльності, співвідношенням регуляції та саморегуляції поведінки в природі та ін. Оцінювально-результативний компонент визначається оцінювальними судженнями особистості за фактами взаємодії людини і суспільства з природою, відповідністю оцінок нормам моралі, виявом морально-екологічної спрямованості при оцінюванні результатів діяльності людини в природному середовищі та ін. Педагогічна технологія формування у майбутніх офіцерів-прикордонників професійно-екологічної готовності містить такі основні ланки: 1) формування у курсантів інтересу до питань соціальної екології та сучасних екологічних проблем; 2) розвиток соціально-ціннісних мотивів ставлення особистості до природи; 3) розкриття універсальної цінності природи; 4) формування у курсантів екологічних та морально-екологічних знань, природоохоронних умінь і навичок, узагальнених принципів і моделей поведінки і діяльності в природному середовищі; 5) включення курсантів до безпосередньої роботи з охорони природи рідного краю; 6) спонукання курсантів до оцінювання фактів взаємодії людини і суспільства з природою, залучення їх до контролю та оцінювання результатів власної природоохоронної діяльності [6]. Очевидно, зазначена технологія може бути реалізована повною мірою лише в цілісному педагогічному процесі, що включає, як відомо, навчання, позанавчальну виховну роботу і суспільно корисну діяльність курсантів. Більш ефективному переходу зовнішніх еколого-виховних впливів на особистість і її внутрішні якості й відносини повинен сприяти чіткий облік педагогами психолого-вікових та індивідуальних особливостей вихованців, специфіки їх реального ставлення до приро-

ди. Найважливішим напрямом екологічної освіти та виховання є формування у курсантів системи екологічних та морально-екологічних понять. Відповідальне ставлення особистості до природи є усвідомлене, тобто засноване на розумінні особистої відповідальності за стан і збереження навколишнього природного середовища. Таке розуміння є неможливим поза оперуванням відповідними поняттями. Тільки в понятті і через поняття людина отримує можливість матеріалізувати, опредметнити своє реальне ставлення до природи, зробити його предметом свого критичного аналізу, тобто діяти з ним як з чимось зовнішнім і об'єктивним. Саме завдяки поняттям людина здатна усвідомити ту суперечність, яка існує між реальним ставленням до природи і тим соціально детермінованим і потенційно можливим рівнем, на досягнення якого орієнтовані соціальні цілі екологічного виховання.

При формуванні у курсантів морально-екологічних понять важливо також урахувати і те, що засвоєння понять, об'єднаних певними логічними відносинами, відбувається більш успішно і швидко, якщо вони вводяться, подаються відразу і в системі, а не окремо. Отже, логічна послідовність морально-екологічних понять (чуйність – гуманність – ощадливість – дбайливість – раціональність – відповідальність) може бути введена відразу (на одному занятті), показана як система норм ставлення особистості до природи і розкрита як сукупність змістовних аспектів категорії “екологічна готовність”. У подальшому кожному із цих понять має бути приділено спеціальну увагу, але кожне з них завжди повинно розглядатися у взаємозв'язку одне з одним і на основі найбільш узагальненого поняття, тобто професійно-екологічна готовність. При цьому надзвичайно важливо не тільки розкрити істотні ознаки кожного з них, але і показати логічні взаємозв'язки і переходи, спільність і суперечності між сформованими в системі поняттями. Надаючи формуванню морально-екологічних понять найважливіше значення, слід все ж таки враховувати, що не власне поняття, а осмислена в поняттях діяльність є головним фактором виховання особистості. Саме в діяльності морально-екологічні поняття застосовуються, узагальнюються, закріплюються, розвиваються, наповнюються глибоким особистісним змістом, переносяться “на

себе”, що є неодмінною умовою формування того чи іншого поняття відповідної особистісної якості.

Ефективними засобами формування у курсантів відповідального ставлення до природи є: провідні міжпредметно-екологічні ідеї; завдання, розроблені відповідно до компонентів професійно-екологічної готовності та сконструйовані на викладанні предметів гуманітарного і природничого циклів; вирішення реальних конфліктних ситуацій, що виникають у процесі взаємодії людини і суспільства з природою; навчальні моделі, що відображають основні взаємозв'язки в системі “людина – суспільство – природа” та ін. [5; 6].

Грунтуючись на вищенаведених положеннях, можна констатувати, що ефективне формування відповідального ставлення особистості майбутнього офіцера-прикордонника до природи являє собою динамічний, багаступінчастий і цілеспрямований процес. Кожний новий щабель цього процесу пов'язаний з розкриттям сутності одного із цілісної системи морально-екологічних понять, що органічно пов'язується з послідовним формуванням у курсантів адекватних особистісних якостей на основі відповідної морально-екологічної категорії.

Спільним завданням військово-професійної та екологічної підготовки є формування екологічної свідомості особистості військового фахівця. Екологічна свідомість включає емоційний, інтелектуальний і вольовий компоненти [4, с. 84]. Відповідно до трьох підструктур екологічної свідомості це загальне завдання конкретизується на трьох основних завданнях екологічної освіти: 1) формування адекватних, екологічних уявлень. Така система уявлень дозволяє особистості планувати діяльність з точки зору екологічної доцільності. З позиції екологічної психопедагогіки саме через підструктуру уявлень найбільшою мірою формується екологічна включеність до світу природи, яка властива “екологічній” особистості. Тому головним орієнтиром при вирішенні цього завдання екологічної освіти є формування в майбутніх офіцерів-прикордонників єдності людини і природи; 2) формування позитивного ставлення до природи. Власне наявність екологічних знань не гарантує екологічно безпечної поведінки, для цього необхідно ще й відповідне ставлення до природи. Воно визначає характер цілей взаємодії з природою, її мотивів, готов-

ність вибирати ті чи інші стратегії поведінки, іншими словами, стимулює поведінку з точки зору екологічної доцільності. Саме через підструктуру відносин найбільшою мірою формується суб'єктивний характер сприйняття природних об'єктів, який властивий "екологічній" особистості. Тому головним орієнтиром при вирішенні цього завдання екологічної освіти є формування в курсантів суб'єктивної модальності ставлення до природи; 3) формування системи умінь і навичок взаємодії з природою. Для екологічно доцільного виконання професійних завдань майбутніми офіцерами-прикордонниками розуміння і прагнення їм може виявитися недостатньо, якщо вони не зможуть їх реалізувати в системі своїх дій. Володіння відповідними технологіями та вибір правильних стратегій дозволить якісно виконувати професійні обов'язки, у тому числі і з охорони навколишнього природного середовища.

Серед основних психолого-педагогічних принципів формування професійно-екологічної готовності майбутніх офіцерів-прикордонників є міждисциплінарний підхід у формуванні екологічної культури курсантів; систематичність і безперервність вивчення навчального матеріалу; єдність інтелектуального й емоційно-вольового компонентів у діяльності курсантів з вивчення навчального матеріалу щодо охорони навколишнього природного середовища; взаємозв'язок глобальних, регіональних і краєзнавчих екологічних проблем у навчальному процесі.

Висновок. Отже, з позиції екологічної психопедагогіки метою екологічної освіти є формування екологічної особистості. Екологічною особистістю вважаємо особистість майбутнього офіцера-прикордонника, що володіє екоцентричним типом екологічної свідомості. Екоцентричний тип екологічної свідомості характеризується трьома основними особливостями: психологічною включеністю до процесів охорони навколишнього природного середовища; сприйняттям природних об'єктів як повноправних суб'єктів життєдіяльності; прагненням до непрагматичної взаємодії з природою. Відповідно, зазначені особливості визначають характеристики професійно-екологічної готовності майбутніх офіцерів-прикордонників до охорони навколишнього природного середовища.

Перспективою подальшого дослідження є розробка критеріально-діагностувального інструментарію для перевірки ефективності професійно-екологічної підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників.

Список використаної літератури

1. Мацишин М. О. Модель професійного становлення майбутніх офіцерів Державної прикордонної служби України / М. О. Мацишин // Науковий вісник Чернівецького університету : збірник наукових праць. – Вип. 308. Педагогіка та психологія. – Чернівці : Рута, 2006. – 129 с.
2. Новак І. А. Дидактична модель підготовки оперативного складу Прикордонних військ України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 / І. А. Новак. – Національна академія Прикордонних військ України імені Б. Хмельницького. – Хмельницький, 2002. – 18 с.
3. Почекалін І. М. Модель формування професійної культури офіцерів в умовах службової діяльності / І. М. Почекалін, В. В. Райко // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах : збірник наукових праць № 8 (61) / гол. ред. Т. І. Сущенко. – Запоріжжя : Вид-во Класичного приватного університету, 2010. – С. 368–373.
4. Сінкевич С. В. Формування ціннісного ставлення курсантів вищих військових закладів освіти до вивчення іноземної мови : дис. ... канд. пед. наук : 20.02.02 / Сінкевич Сергій Валентинович. – Хмельницький, 2002. – 186 с.
5. Блінніков Г. П. Прикладна екологія та екологічні аспекти діяльності органів охорони державного кордону : навчальний посібник / Г. П. Блінніков, В. М. Шевчук, Л. С. Дацюк. – Хмельницький : Видавництво Національної академії Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького, 2009. – 316 с.
6. Організація охорони навколишнього природного середовища в органах Державної прикордонної служби України : навчальний посібник / В. І. Шендрік, В. П. Штангрет, А. А. Бевз, С. В. Сінкевич. – Хмельницький : Видавництво Національної академії ДПСУ, 2004. – 304 с.

Рецензент – кандидат педагогічних наук, доцент Бунєєв Т. В.

Стаття надійшла до редакції 17.02.2014.

Суслов Т. А. Психолого-педагогическое обеспечение формирования профессионально-экологической готовности будущих офицеров-пограничников

В статье представлены результаты анализа научных работ по психолого-педагогическому обеспечению учебно-воспитательного процесса в высших военных учебных заведениях и на их основе предложен собственный подход к формированию профессионально-экологической готовности будущих офицеров-пограничников.

Ключевые слова: *будущие офицеры-пограничники, психолого-педагогическое обеспечение, профессионально-экологическая готовность, формирование.*

Suslov T. O. Psychological and pedagogical support of formation of future border guard officers' professional environmental readiness

This paper presents an analysis of scientific works on psycho-pedagogical support of the educational process in higher military educational institutions and on this basis it has been proposed a self-approach to future border guard officers' professionally-environmental readiness formation.

Structure of preparedness and environmental interactions revealed motivational value, content-operational (procedural) and evaluation efficient components, core among which are the motivational value. These components are determined by the presence of socially important motives of the individual attitude to nature, understanding multilateral (universal) values of nature, a manifestation of interest in environmental issues and current environmental problems, positive emotional setting for environmental protection and so on. Content-operating component is characterized by depth and systematic environmental, moral and ecological knowledge, formation of environmental skills, rules of conduct and compliance activities in nature, an activity and initiative in the process of environmental performance, the ratio of regulation and self-regulation of behaviour in nature and others. Evaluation-effective component is determined as appraisal individual judgments on the facts of human interaction with nature and society, conformity assessments morality, a manifestation of moral and environmental focus in the assessment of human activities in the environment and so on. Educational technology of future border guard officers professional and environmental readiness includes the following main elements: formation of cadets' interest in issues of social ecology and current environmental problems, the development of social and individual

values motives attitude to nature, and the disclosure of the universal values of nature, and the formation of cadets environmental, moral and environmental awareness, environmental skills, generalized principles and behaviours and activities in the environment, and the inclusion of students to work directly on wildlife of his native land, and encouraging cadets to interact assessment of the facts and human society and nature, involve them in monitoring and evaluating the result of their own environmental activities. Obviously, the technology can be fully realized only in a holistic pedagogical process, which includes education, extra-curricular educational activities and public benefit. More efficient conversion of external ecological and educational influences on personality and inner qualities and relationships should help clear accounting cadets' psycho-age and individual, the specifics of their actual relationship within nature.

Keywords: *future border guard officers, psychological and pedagogical support, professional and environmental readiness, formation.*